

Fån rö och Vretta

En berättelse om förändring och förfall i jordbrukslandskapet

Olof Wedin

Obrukad gräsvall på Fån rö. Foto: Olof Wedin

När jag en dag i mitten på juli, den underbara sommaren 2002 färdades längs Kvarnvägen i Varva, där den går igenom Hille Prästboställes odlingsmarker, och passerat järnvägsövergången kom jag fram till Fån rö, inägan som sträcker sig cirka 400 m norrut från Kvarnvägen och sedan övergår i Vretta, som är en ungefär lika stor inäga liggande i västlig riktning. Ägorna är till största delen omgivna av skogsmarker. Det första jag lademärke till var att Fån rö som varit uppodlat i åtminstone 200 år, nu ej brukats det senaste året, eller kanske inte ens de senare åren. Gräsväxten såg inte ut att vara av något större värde, en stor mängd gårdsskräppor hade börjat breda ut sig över gräsvallen. Jag blev strax litet extra intresserad av hur det såg ut på Vretta. Via en skogsväg tog jag mig fram till Vretta, där jag fick uppleva samma känsla av beklämning över det förfall som de båda ägorna var stadda i.

Jag satte mig ned i skogskanten där jag hade utblick över de förfallna odlingsmarkerna och började söka mig bakåt i tiden till början av 1930-talet. Mitt föräldrahem låg och ligger fortfarande något mindre än 500 meter från Vretta, och följaktligen blev dessa ägor samt den omgivande skogsmarken redan i ett tidigt skede av livet ganska välkända.

Jag skall försöka beskriva hur det såg ut på och runt om de båda ägorna när jag i 5-6-årsåldern började att få följa min far på

"promenader" i omgivningarna. I skogsudden där de båda ägorna gick ihop låg en lada och innanför den en hög stenhäll väl avrundad av inlandsisen och på den nordöstra sidan fanns en s.k. rutschränna helt blanknött så att den syntes på långt avstånd. Min far sade att han som barn varit med om att åka utför där. De hade då skor med klackjärn. Sådana rutschrännor omnämnes i en skrift "Skogens historier" utgiven 1999 av Skogsvårdsstyrelsen Dalarna-Gävleborg och Länsmuseet Gävleborg, där det sägs, citat: "Rutschrännor finns i nästan hela Europa, från norra Italien till nordligaste Norge. I samtliga länder är de omgärdade av samma tradition – att kvinnorna åkte på rutschrännorna för att öka sin fruktsamhet. Berget stod för urkraften och gav i sin tur kraft till kvinnorna inför barnafödandet". När jag läste detta gjorde jag ett besök på platsen, men tyvärr är den delen av hällan täckt av ett moss- och jordlager i vilket skog har börja växa upp. Hällan kallades "Fån röshällan". Lador var ju nödvändiga byggnader som oftast var väl anpassade i storlek till den mängd hö som bärgades på den areal där ladan var belägen. Fån rö var ju relativt stort och "Fån rösladan" var även den stor. I västra delen av Vretta fanns det på södra sidan en lada av normalstorlek, i väster strax utanför åkerkanten låg det en liten stenbacke med en del träd på, och där var det ett stort grävlingsgryt, det var spännande. På nordvästra sidan var den verkliga idyllen, nästan som ett parklandskap. Troligtvis var det gammal odlingsmark som man slutat bruka. Genom att boställets kor varje sommar gick på skogsbete runt om de båda ägorna var landskapet öppet, och det var ett nätverk av lättframkomliga kostigar. Men det ovan nämnda "parklandskapet" var något alldeles extra, området var helt plant och alltid renbetat, och mitt på växte en stor björk cirka halvmeter i diameter med en stor och yvig krona. Åkerkanterna på norrsidan av Vretta samt "parklandskapet" var på den tiden väldigt ormriskt. "Parklandskapet" var också rikt på blåsippor, och ibland kunde det hända att jag och mina två äldre systrar fick följa faderskapet dit för att plocka stora buketter. Eftersom området var ormriskt och låg inom räckhåll för våra egna strövtåg, och vår far

hyste en stor motvilja mot ormar, kombinerat med stor rädsla för att vi barn skulle bli ormbitna, hände det att jag fick gå med på vad man kanhända skulle kunna kalla "ormsafari" längs den ovan omnämnda norra åkerkanten. Utrustad med en käpp smög vi oss fram en solig söndagsmorgon på våren, för att överraska solande ormar, huggormar och snokar, jag har en känsla av att det inte betydde något vilken sort, gavs det möjlighet att slå ihjäl dem så skedde det. Detta skapade väl hos mig ett ormhat, som hängde med långt upp i åren men numera har jag skakat av mig det, ett möte med en huggorm idag ser jag enbart som en mycket intressant händelse.

Ett annat minne jag har från trettioalet är att en del vårkvällar under "jordrusten" kunde man till sent på kvällen höra bygdens enda traktor, prästgårdsarrendatorns, en tidig Fordson med järnhjul, och med drängen och allt i allot Edvin Nordström bakom ratten, harvande på någon av de båda ägorna, någon reglerad arbetstid var det väl inte tal om, Edvin nämnde en gång hur han somnat en gång när han körde på Vretta, han vaknade när traktorn var på väg ner i diket, vilket blev räddningen för Edvin. Störtbågar för traktorer var inte påtänkt än då.

Storänge-ladan vid järnvägsbron i Varva

Ja, detta var en del minnen från trettioalet. När jag ide övre tonåren fick egen hagelbössa upptäckte jag att de båda ägorna tillsammans med omgivande skogsmarker med sina nät av då ännu kvarvarande kostigar var idealiska för stövarj akt. Rävorna som det var väldigt gott om i slutet på fyrtioalet, gillade även de, markerna däromkring. Något som de verkade ha en viss förkärlek för var den stora ladan på Fånör. Där har jag upplevt många lyckade jakter, men även mindre lyckade. Nuförtiden

förekommer nog ingen jakt i "Prästhagen" som vi kallade området.

1970 eller något av åren däromkring var en sådan där höst då allt var sent, man kanske kan kalla det ett "oår", havren hade svårt att mogna den hösten. Hela Vretta var en enda stor sent mogen havreåker som ej hann sköras innan första snöfallet. När den mesta snön töat bort var jag och vår dotter, som då var i fyraårsåldern där och "skar" havre till några jul- kärvar, givet med tillåtelse av arrendator Göte Stedt. Det var väldigt trist minns jag, att se hela den förväntade skörden gå till spillo. Så kanju också ett minne vara.

Nu flyttar jag fram till nittioalet. Jag hade engagerat mig i Projektet "Gästriklands Flora" och tillsammans med en botaniker från Gävle, Berit Berglund, för vilken jag hade berättat om vår barndoms enorma förekomst av blåsippor, bestämde vi oss för att en varm julidag inventera området. För mig blev det en stor besvikelse, jag hade inte varit där på många år, den fina tallskogen nordväst om Vretta var delvis avverkad, av trettioalets "parklandskap" fanns inget kvar. Som ett led i återbeskogningen hade en grävmaskin använts för, som det heter på fackspråket "högläggning", vilket tillsammans med en kraftig förbuskning av olika Salixarter och annat lövsly, gjorde att Berit och jag kunde känna oss ganska nöjda när vi tagit oss igenom det värsta moraset med både armar och ben i behåll. Några blad av blåsippa hittade vi inte. Det var en hemsk förödelse.

Ja nu börjar jag närma mig slutet av den här berättelsen, och underrubrikens ord om förfall är faktiskt en realitet, sedan Kajsa och Göte Stedt efter 45 år lämnade arrendet, har åkerarealen varit ut-arrenderad endast under 2001, under 2002 har ingen arrendator funnits, och det är inte bara Fånör och Vretta som fått förfalla, utan tillståndet är lika över hela boställets åkermarker i Varva. Egendomsnämnden i Uppsala är ju förvaltare av egendomen och man kan fundera över vad anledningen är till de nuvarande sakernas tillstånd. Det verkar för mig vara ett mycket kortsiktigt ekonomiskt tänkande gränsande till den numera mycket utbredda girigheten. Beklämmande.

[Hillebygden, Nr. 1, 2003]